

BULGARİSTAN TÜRKLERİ ARASINDA TİYATRO FAALİYETLERİ Drama Activities Between Bulgarian Turks

Müzeyyen BUTTANRI*

Özet: 500 yıllık Osmanlı –Bulgar ilişkileri 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bozulmaya başlamış, orada azınlık olarak yaşamaya başlayan Türklerin durumu, Bulgar hükümetlerinin politikalarına bağlı olarak bazen çok kötü olmuş, Türkler göçe zorlanmış, Türk azınlığın sayısı gittikçe bu göçlerle azalmıştır. 1878’e kadar Osmanlıdaki tiyatro faaliyetleri bir Osmanlı yurdu olan Bulgaristan’da aynı gelişmeyi göstermişse de daha sonra var olma mücadelesi içinde bulunan ve özgürlükleri ellerinden alınan Türklerin eğitim-öğretimleri, ana dillerini konuşmaları, sanat faaliyetleri engellenmiştir. Ancak bütün bu zorlu şartlara rağmen bugüne kadar Türk kültürü oralarda yaşatılmıştır. Köy seyirlik oyunlarımız özellikle Deliorman bölgesindeki Alevi Türk köylerinde cem ayinleri dolayısıyla günümüze kadar varlığını korumuş; nevrüz, hidrellez, yılsonu yapılan ritüeller, farklılıklar gösterse de bunlar Hıristiyan toplumlarında da söz konusu olduğundan kutlanması sürdürülmüştür. Bazı yöneticiler zamanında maksatları farklı da olsa üç Türk tiyatrosu kurulmuş ancak daha sonraları bu tiyatro faaliyetleri durdurulmuş, ya da Bulgarlaştırılmıştır.

Anahtar sözcükler: Bulgaristan Türkleri, Bulgaristan’da Türk kültür ve sanatı, tiyatro

Abstract: *The Ottoman- Russian War between 1877 and 1878 had led to a distortion of the 500- year relationship between the Ottoman Empire and Bulgaria. The position of the Turkish population, who started to live in Bulgaria as a minority, gradually deteriorated due to the Bulgarian Governmental practices. Turkish minority was forced to immigrate and, consequently, their population decreased. Although, up to the year 1878 Ottoman drama had enjoyed the same development in Bulgaria as well, which was still an Ottoman territory at that time, the educational, linguistic and artistic rights of the Turkish minority had been obstructed. However, against all those negative conditions, Turkish culture has been kept alive. Turkish folk dramas have existed, up to the present day especially in Alevi villages in Deliorman territory with the help of special ceremonies of the Alevi people. Some other ceremonies like Newroz, Spring Festival, and Harvest Rituals have also been made. This is because Christian communities have almost the same kind of ceremonies- though there are some differences. During the reign of some Bulgarian*

* Doç. Dr.-, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

administrators, three Turkish Theatres- though with different purposes, were established. However, later on they were banned or made have Bulgarian elements.

Keywords: *Bulgarian Turks, Turkish culture and art in Bulgaria, theater*

GİRİŞ

Bulgaristan-Osmanlı İlişkileri

İsperih'in başkanlığında Balkanlara gelip yerleşen ve I. Bulgar Devleti'ni kuran eski Bulgarların Türk olduklarını, Türkçe konuştukları bilinmektedir. II. Bulgar Devleti'nin kuruluşunda da Türklerin, Kuman Türklerinin etkin rol oynadıkları malumdur. Onların yardımıyla ülke Bizans hâkimiyetinden kurtulmuştur. (Eren, 1992: 1-2) Bulgaristan'daki Türk hâkimiyeti 1396'da başlayıp 1878'e kadar sürmüştür.

Osmanlı döneminde Bulgarlar "Voynuk" teşkilâtı sayesinde varlığını koruyabilmiş, yeniden bir millet olma lüksüne kavuşmuşlardır. "Voynuk teşkilâtının bugün için en önemli yanı, Bulgarlar ve Bulgaristan ile olan ilgisidir. Voynuk teşkilâtı demek, bir anlamda Osmanlı dönemi Bulgaristan tarihi demektir. Bu teşkilât Anadolu'da hiç bulunmadığı gibi, Bulgaristan dışında da yok denecek kadar az uygulanmıştır. Bulgarların 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar dinsel, ekonomik ve kültürel baskı altında bulunmaksızın Voynuk teşkilâtı içinde toplandığı, tımdan farklı olarak 'Baştına' denilen mülk topraklarını istedikleri gibi tasarruf ettikleri ve kısmen miras olarak bırakabildikleri açıkça görülecektir. Bütün bunların yanında yaptıkları belli bir görev karşılığında hemen hemen bütün vergilerden bağışlandıkları ve böylece varlıklarını bugüne kadar koruyabilme imkânı buldukları belirtmeye değer bir durumdur." (Ercan, 1989: IX) Bulgarlar bugün hâlâ var olmalarını geniş ölçüde Osmanlı Türkünün hoşgörüsüne ve Voynuk teşkilâtına borçludur. Aksi takdirde Hıristiyanlığı kabulden kısa bir süre sonra Slavlaşan Bulgarların, yaklaşık 500 yıllık Türk egemenliği sırasında yeniden Türkleşmeleri işten bile değildi. (Ercan, 1989: 96)

19. asrın ilk yarısında Bulgarların bir millet olma yolunda büyük gayretler gösterdiği gerçektir. 1850'de imparatorluğun en nazik noktasında, Vidin'de büyük bir köylü ayaklanması görülmüş ve imparatorluk için vahim bir durum yaratmıştır. İsyankâr Bulgarların İslavlık duygularıyla, Avrupa ihtilâllerine karışmış Sırlardan yardım alması muhtemeldir. Ruslar, Vidin karşısına, Kalafat'a asker göndermişler ve teşvik edici hareketlerde bulunmuşlardır. Pek çok kişinin öldüğü bu ayaklanma, Bulgarlarla Osmanlı arasındaki kını arttırmıştır. İsyan yatıştırıldıysa da bölge tam anlamıyla sükûna kavuşmamıştır.

Bulgaristan'ın Bağımsızlığını Kazanması

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Bulgaristan'a bağımsızlığa giden yolu açmış, 1908'de de tam bağımsızlığını ilân etmiştir. Osmanlı idaresinin

sona ermesi üzerine III. Bulgar Devleti (Çarlığı) kurulmuştur. 1885'te Doğu Rumeli de Bulgar Prenslığı'ne katılmıştır. 1944'te Sovyet orduları Bulgaristan'a savaş ilân etmiş ve 8 Eylül'de ülkeyi işgale başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan'a Sosyalist rejim yerleştirilmeye çalışılmıştır. 1946'da yapılan referandum ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti adını alır ve monarşi kaldırılır. Kral ve ailesi ülke dışına sürülür. Yapılan seçimlerde komünist parti kazanınca uzun yıllar Rusya'da yaşayıp ülkesine dönen Georgi Dimitrov başbakan olur. Bu hükümet Bulgaristan halkının komünistleştirilmesine önem verir. Topraklar ve fabrikalar devletleştirilir. Muhalefet tasfiye edilir. Devrim yapanların liderlerinden bazıları asılır, ömür boyu sürgüne gönderilir. Dimitrov'un öldürülmesinden sonra başbakanlığa getirilen Vilko Çerçenkov da tasfiyeye devam eder. Bulgar komünist partisinin üst yöneticiliğine Moskova'nın güvenini kazanmış olanlarla Sovyet politikalarına yakın olanlar getirilir. Balkanlarda Sovyetlerin tek sadık dostu Bulgaristan Halk Cumhuriyetidir. Sovyetler ile Batı ülkeleri arasında gittikçe artan soğuk savaş döneminde Bulgaristan çizgisini bozamaz. Bulgaristan, komünist rejimin yıkıldığı 1989 yılına kadar Sovyet Birliğinin etkisinde kalır. Toplumsal ve ekonomik kalkınma göreceli olup Sovyetlerin kontrolünde yapılmıştır.

Bulgaristan'da Azınlık Olarak Yaşayan Türklerin Durumu:

Türklerle iç içe yaşamış milletlerden biri olan Bulgarların, Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında yaklaşık 500 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Bulgar Devleti kurulduktan sonra bu topraklarda kalan Türkler, azınlık durumuna düşürüldü ve çözümleri pek güç sorunlarla yüz yüze bırakıldı. (İnalçık, 1992: 109-110) Çerçenkov devrinde Bulgaristan'daki Türklerin büyük bir kısmı zorunlu göçe zorlandı. Stalin'in ölümünden sonra Çerçenkov da görevi bıraktı, yerine Todor Jivkov atandı. Jivkov, Devlet Konseyi Başkanlığı gibi önemli yetkilerle donanınca, kendisine uygun kişileri başbakanlığa atadı. Onun döneminde Sovyetler ile ilişkileri daha da arttı. Stalin'den sonra başa geçen Kruşçev ve Brejnev dönemlerinde de Rusya ile ilişkiler en üst seviyeye ulaştı. Jivkov tam otuz üç yıl iktidarda kaldı. Onun döneminde tam bir diktatörlük dönemi yaşandı. Komünist partisi âdeta devletle özdeşleşti. Önemli görevlerde daima Komünist parti ileri gelenleri oturdu. Komünist partisine üye olanlar olmayanlara göre ayrıcalıklara sahip oldu. Devlet imkânlarından öncelikle onlar yararlandırıldı. (Karatay vd., 2007: 482-491) Komünist dönemde Bulgaristan Türkleri göçe zorlandılar. Bunun bir amacı da Türk toplumunun gücünü kırmaya çalışmaktı. Bulgar Komünist yönetimi tek dilli, tek dinli bir millet yaratmak istediğinden Türklerin zorla isimlerini değiştirmeye çalıştı. Bu da göçe neden oldu. Göçe yüz binlerce Türk katılmak isteyince Bulgarlar telaşlandılar. Çünkü Bulgar ekonomisini Türkler ayakta tutuyordu. En ağır

işlerde onlar çalışıyordu, tarımın büyük çoğunluğu Türklerin elinde idi. Bu nedenle Bulgarlar bu sefer de göç arzusunu kırma yolları aramaya başladılar. 1950–1951, 1968, 1984–85 ve 1989’da çok büyük göçler oldu. 1989’da bütün Doğu bloğu ülkelerinde olduğu gibi komünist rejim çöktü. Tudor Jivkov 10 Kasım 1989’da iktidarı terk etmek zorunda kaldı. (Karatay vd., 2007: 497) Bugün Bulgaristan-Türkiye ilişkileri daha sorunsuz olarak sürmektedir. Jivkov devrildikten sonra Türkler üzerindeki baskılar büyük oranda kalkmıştır. Bulgaristan’ın soğuk savaş sonunda Batı ile ilişkileri artmış, komşularıyla da ilişkileri normale dönmüştür. Ülkede siyasî istikrar sağlanınca, ekonomisi bir canlanma dönemine girmiş, azınlıkların hakları iade edilmiştir.

Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Öğretimi, Kültür Faaliyetleri

Bulgaristan hükümetleri Türklerin eğitimine ve kültürüne karşı çok dalgalı, inişler ve çıkışlarla dolu bir politika takip etmişlerdir. Buna rağmen Bulgaristan’da yaşamlarını sürdüren Türkler, Türk eğitimini ve kültür eserlerini yaşatmaya ve geliştirmeye günümüze kadar büyük çaba göstermişlerdir.” (Memişoğlu, 2002: 269)

“1878–1919 yılları arası dönemlerde büyük savaşlar vardır, kitle halinde Anadolu’ya büyük göçler olmaktadır. Bu durumda aydınlarımız yine de eğitim ve kültür geleneklerini sürdürmeye çalışmışlardır. İlk yapılacak işlerin başında çocukları okul çatısı altında toplamak, öğretmen bulmak ve okul kitapları sağlamak olmuştur. Başlangıçta Türk okullarına İstanbul’dan ders kitapları gönderilse de 1908 II. Meşrutiyet’ten yararlanarak tam bağımsızlığını ilân eden Bulgaristan, İstanbul’dan kitap gelmesini yasaklar. Buradaki öğretmenler kitap yazmaya başlamış, bunlar İstanbul’da basılmıştır. Daha sonra Filibe ve Şumnu’da Türkçe küçük basımevleri açılınca okul kitapları burada basılır. Bu dönemde Jön Türkler çıkardıkları süreli yayınlarla ve bazıları öğretmenlik yaparak Bulgaristan Türklerinin eğitimine katkıda bulunmuşlardır.

1920–1944 yıllarında olumlu bazı gelişmeler başladıysa da daha sonraları neredeyse tamamen durmuştur. 1924–1927 yılları, okul kitaplarının en verimli biçimde yayınlandığı yıllardır.

I. ve II. Dünya Savaşları arasında her şeye rağmen ayakta kalabilen Türk özel okullarında öğretim, Türk dilinde gerçekleştirilmiş ve eğitim sistemi Türkiye’deki eğitim sistemiyle paralel olarak gelişmiştir. 1944–1989 sosyalist rejim yıllarında Türk edebiyatı ülkedeki yeni gerçeklere ayak uydurarak gelişmeye başlamıştır. Özel statüdeki Türk okulları devletleştirilmiştir. Bazı Türkçe okullar açılmış ise de 1958–1959 ders yılında Türk liseleri kapatılmış, 1959-1960’da açılan bütün Türk okulları kapatılmış, Türkçe eğitim yasaklanmıştır. 1989 göçünde aydınlarımızın büyük bir kısmı Türkiye’ye göç ettirildiğinden ülkede kalan sanatçıların

sayısında büyük çapta bir azalma olmuştur. Yeni koşullarda da Türk edebiyatını ayakta tutmaya çalışmaktadırlar. Halen bir tek Türk Okulu bulunmayan Bulgaristan'da sadece birden sekizinci sınıfa kadar haftada dört saat serbest seçmeli, isteğe bağlı haftalık ders program harici bir ders konmuştur.” (Yenisoy, 2002: 1-15)

1930'lu yıllarda iktidara gelen Bulgar milliyetçilerinin zamanında Türk düşmanlığı had safhaya ulaştığından zaten çok sınırlı sayıda basılan Türkçe gazete ve dergiler kapatılmış, aydınlar da tehdit edilmiştir. Bu durum II. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen Türk edebiyatı ve sanatı bir dereceye kadar kendini korumuş ise de kayda değer büyük bir gelişme olmamıştır. 1878'den 1944'e kadar süren dönem henüz tam olarak araştırılmamış olduğundan bu dönemle ilgili bilgilerimiz yetersizdir. Bulgaristan Türk Edebiyatının birinci dönemi diyebileceğimiz 1878–1944 yıllarında Bulgaristan'daki Türklerin eğitim düzeyi çok düşük olup okuma-yazma oranı %9'un altındadır. 1920–1930 yıllarında Türkçe eserlerin yazılmasına kısıtlamalar getirilmişse de 1934'te askerî-sivil hükümet darbesinden sonra tamamen yasaklanmıştır. Kızıl Ordu'nun 1944'te Bulgaristan topraklarına girmesiyle komünistler iktidara gelirler. Yeni durum her sanatçıya konu olur. Tabii ki Türk sanatçılarına da. Türkçe çıkmaya başlayan bazı gazetelerde güncel yazılar çıkar. (Buttanrı, 2005: 2-4)

Bulgaristan 1944–1989 yılları arasında yeni bir döneme girer. Dönemdeki köklü değişiklikler kültür, sanat ve edebiyata da yansımış, burada yaşayan Türklerin edebiyatı, sanatı da bu değişikliklerden etkilenmiş, devlet kontrolü ve desteğinde, resmî ideoloji propagandası doğrultusunda gelişmiştir. Balkanların sadece Balkanlılara ait olduğu ileri sürülen bu dönemde 1946'dan başlayarak Türk okulları devletleştirilmiş, Türkçe dersler kısmen kaldırılarak Bulgarca konulmuştur. Yabancı dil konumuna düşürülen Türkçe, sadece evlerde konuşulmaya başlanmıştır. Bütün bu nedenlerden dolayı Bulgaristan Türk edebiyatının, Türk kültürünün gelişmesi beklenemez.

1944'ten sonra komünist rejim döneminde (1944–1990) Türk aydınları sözlü halk edebiyatına, folkloruna ilgi göstermeye başlamıştır. Bulgaristan Türk aydınları kendi tarihleri hakkında bilgi toplama ve folklor ürünlerini derleme gibi çalışmaların yapılmasını Türk Öğretmenler Derneği'nin VI. Kongresinde gündeme getirmiş ve burada alınan kararla her öğretmen boş vakitlerinde, tatil günlerinde ilmî ve terbiyevî malûmatını artırmaya ve genişletmeye mecbur denilmiş, öğretmenlerin millî türküleri, masalları, âdetleri, hâsılı yurdun umumî ahvalini zaptetmeye çalışmaları istenmiştir. Bu karara uyarak birtakım çalışmalar yapılmıştır. 1950'lerde bir hayli malzeme toplanmış ve oldukça zengin bir arşiv oluşmuştur. 1952–1953 ders yılında Sofya Üniversitesinde Türk gençlerine ait Türkoloji Anabilim

Dalı'nın açılmasıyla Türk folkloruna ilgi daha da artmıştır. Ancak bütün bu çalışmalar daha sonra Bulgar hükümetince toplanıp imha edilmiştir.

Sofya Üniversitesi'nde açılan Türkoloji bölümünde Azerbaycan'dan gelen bilim adamları Bulgaristan'daki Türklüğün geliştirilmesinde Büyük katkıda bulunmuşlardır. (Yenisoy, 1997: 22) Üç Türk tiyatrosunun faaliyetleri, Türkçe radyo yayınları, Türkçe eserlerin yayınlanması, kültür ve sanat alanlarında Azerbaycan uzmanların gayretleri Türk kültür ve sanatının gelişmesinde çok önemli olmuştur. Azerbaycan uzmanlar birer Türk'tü ve Bulgaristan Türklerinde zaten var olan Türklük ruhunu daha da güçlendirmek için çalıştılar ve başarılı oldular. Türk-Bulgar ilişkilerinin tamamen koptuğu bir dönemde bu boşluğu Azerbaycan Türk aydınları doldurmuşlardır.

Stalin öldükten sonra daha süreleri dolmadan Azerbaycanlı uzmanlar ülkelerine gönderildiler. Türkler için bütün yapıları yeni iktidar hata olarak değerlendirdi. Komünist yöneticiler Bulgar halkı Türklere karşı tahrik ettiler. Üniversitede eğitim gören öğrencilerden de yararlanmayıp onları fabrikalara, maden ocaklarına işçi yaptılar. 1956-1957 ders yılından itibaren Türk Dili ve Edebiyatı dersi dışındaki derslerin Bulgarca yapılması kararlaştırıldı. Türk öğretmenler görevlerinden uzaklaştırıldı. Değişik iş yerlerinde işçi olarak çalıştırıldı. Türk gençleri Bakü'ye gönderilmedi. Türklere ait üniversitedeki bölümler Bulgarlara ait bölümlerle birleştirildi. Türk iki asistan üniversiteden çıkarıldı. Türkoloji Bölümü kapatılarak üniversite Türk hocalardan arındırıldı. 1958-1959'da Türk liseleri, 1959-1960'da ana ve ilkokullar kapatıldı. Öğretmen Enstitülerinde açılan Türkçe şubeler ve öğretmen okullarına son verildi.

Türk tiyatrolarına eleman hazırlanması için Kr. Sarafov adını taşıyan Sofya Tiyatro Sanatı Yüksek Enstitüsü bünyesinde iki yıllık Türkçe sınıflar açılmıştı, onlar da kapatıldı. Türkçe ders kitapları, sanat eserlerinin yayınlanmasına son verildi. Halk Eğitimi Yayınevi Türkçe şubeleri kapatıldı. Türkçe çıkan Eylülcü Çocuk, Halk Gençliği, Filiz gazeteleri ve *Piyoner* çocuk dergisinin çıkarılmasına son verildi. Bulgar yöneticiler Türkçe eğitimin yasaklandığı tam da bu yıl (1959), Türkçe edebiyat yayınlarını başlatarak Türk azınlığına bir kapıyı kapatırken bir başka kapıyı açıyor görünerek Türk aydınlarına sus payı verirken kendileri için de yerli Türk edebiyatına kanat geriyor görüntüsü yarattılar. Böylece hem içte hem de dışta göz boyamış oldular.

1970'den sonra da şair ve yazarlara Bulgarca yazma zorunluluğu getirildi.

1985 Ocak ayında Sofya radyosunda Bulgar Türklerine ait Türkçe yayınlar yasaklandı. Türkçe konuşmak yasaklandı. (Yenisoy, 1997: 22-23)

1989'da on beş bin Türk aydını Bulgaristan'ı terk etmek zorunda kaldığından Bulgaristan'daki Türk edebiyatı da büyük zarar görmüştür. 1991 yılında yeniden ancak sadece belediyeye bağlı ilk ve ortaokullarında Türkçe ders okutulmasına izin verilmiştir.

Bulgaristan Türkleri edebiyatı ağır şartlarda gelişebilmiş, zaman zaman durgunluk yaşamış, susmuşsa da yine de varlığını günümüze kadar sürdürebilmiştir.

Bulgaristan'da Tiyatro Faaliyetleri

500 yıldır bir Osmanlı toprağı olan Bulgaristan'da tiyatro faaliyetleri, Osmanlıdaki tiyatro faaliyetleriyle aynıdır. Oralarda da Orta Asya'dan beri süre gelen köy seyirlik oyunlarımız ile büyük şehirlerimizde halk tiyatrosu çeşitleri faaliyetlerini sürdürmüştür. Tanzimat yıllarında Batı'nın etkisiyle oluşturduğumuz Batılı tiyatro örnekleri, bütün Balkanlarda olduğu gibi Bulgaristan'da da görülmüştür. Hatta İstanbul'da oynanması yasak edilen Vatan yahut Silistre gibi oyunlar buralarda oynanmış, Yunan Savaşı sırasında millî ruhu okşayan oyunlar yine buralarda sahnelenmiştir.

Osmanlı döneminde İstanbul, halk tiyatromuzun merkezidir. Ortaoyunu, Karagöz-Hacivat, meddahlık, kukla oyunları gibi sözlü oyunlarımız dışında çengi ve köçekler, tavşanlar, curcunabazlar, hokkabazlar, yalancı savaş oyunları, cin askerleri, yılanbazlar vb. gibi gösteri sanatçıları burada eğlence loncasını oluşturmuşlar ve büyük şenliklerde bütün lonca teşkilâtlarıyla birlikte gösterilerini sunmuşlardır. Ayrıca ramazanlarda ve loncaların yaz aylarında büyük çayırarda yardımlaşma sandıklarına para toplamak ve sanatlarını tanıtmak gibi amaçlarla yaptıkları teferrüçlerde gösteriler de yapmışlardır. Anadolu'daki köylerimizdeki seyirlik oyunlarımız ile ilgili bilgilere ancak 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren ulaşabiliyoruz. Bulgaristan'da Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Anadolu'daki köylerimizden farklı da olsa bu tür oyunlar varlıklarını özellikle Alevî köylerimizde sürdürdüğüne son yıllarda yapılan birkaç çalışmada rastlıyoruz.

Batılı tarzı tiyatromuzun ilk oyun metinleri, Batılı sanatçıların eserlerinin tercümesi veya adaptesidir. İlk yerli eser Şinasi tarafından 1859'da yazılır. Şair Evlenmesi'nden önce yazılmış oyunların mevcudiyeti bilinse de bunların tiyatromuza katkısı olmadığından yine de bu eser ilk telif eserimiz kabul edilebilir.

19 yüzyılın ilk çeyreğinde Bulgaristan'da Osmanlıdan farklı bir tiyatro geleneğı de geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu yıllar Balkanlardaki bağımsızlık hareketlerinin başarısızlığı, Bulgar kitlelerin Avusturya, Macaristan, Rusya ve Tuna prensliğine sığınmalarına neden olur. 1840'lı yıllarda Odessa, Bulgar kültür ve edebiyat merkezi olmaya başlarken, 1850-1860'ların başında Rusya'nın başkenti Moskova, aynı görevi üstlenir.

Burada Bulgar şiir geleneğinin gelişimi ve düzyazının temelleri atılır. (Karatay vd., 2007: 134-135) Başta Yunan ve Sırp edebiyatları etkisinde gelişen Bulgar Edebiyatı, 1840'lı yıllarda klasik Rus edebiyatı aracılığı ile Fransız ve Alman vb. Avrupa edebiyatlarını tanımaya başlamış, Slavlık bilincinin oluşması sonucu diğer Slav edebiyatlarına ilgi artmıştır. Yabancı eserler Bulgarca'ya adapte edilir. (Karatay vd., 2007: 131)

Bulgaristan, uygarlığın çağdaş düzeyine yükselirken Avrupa kültürel ve tarihsel sürecinin bütün evrelerini hızlı ve yoğun bir biçimde alır. Uyanış çağı diyebileceğimiz bu yıllar, Bulgar edebiyatının oluşmasında konu, motif ve türleriyle folklor; Bulgar edebiyatının ulusal özellik ve kimliğini kazanmasında etkili olmuştur. Bu dönemin özünde bir halk hareketi vardır. Bulgarların kendi okul, kilise, basın ve edebiyatına kavuşmalarıyla bu dönem yerini çağdaş Bulgar edebiyatına bırakır. Bulgar topraklarında yerleşen Macar ve Polonyalı sığınmacıların etkisi altında gelişen kültür merkezi de Şumnu olur. Burada Sava Dobropodni ve öğrencilerinin çabalarıyla tiyatro ve oyun yazarlığı çalışmaları başlatılır. (Karatay vd., 2007: 135)

Klasik anlamda Bulgar tiyatrosunun kurucusu Dobri Voynikov (1833–1878)'dur. Yazarın Bulgar halkı için yeni bir kültürel olgu olan tiyatroya ilgisi, öğretmeni Sava Dobropodni tarafından uyandırılır. Voynikov, Bebek Fransız Katolik Koleji'nde okuduktan sonra Şumnu'ya dönmüş ve geniş çaplı etkinliklere başlamıştır. Ulusal tiyatronun ulusal repertuarsız olamayacağından hareketle şanlı Bulgar geçmişinden alınan olay ve kişiler üzerine kurgulanan tarihsel dramlar yaratılmıştır (*Preslav Sarayında Vaftiz, Velislava, Korkunç Krum'un Tahta Çıkışı*). 1871'de yazdığı *Yanlı Algulanan Uygarlık* adlı komedyasında yabancı modayı değil züppeliği ve taklitçiliği, geri kalmışlıklarını hızlı gelişmeyle kapatmak isteyen toplumlara özgü bir sendromu konu edinir. Eserinin önsözünde Voynikov, toplumsal yaşamın eksikliklerini güldürü yoluyla düzeltmek gibi amaçlardan söz ederek komedyaya türüne önemli işlevler yükler.

19 asrın başlarından itibaren ulusal benliklerini oluşturmayı başarıp devletlerini kuran yarımada halklarının gerekli bir birikime sahip olmadan Avrupa'nın gelişmişlik düzeyine erişme çabaları komedyalarında işlenir. Eğlenceli olduğu kadar acı ve düşündürücü bu olaylar ve durumlar, komedyalarının vazgeçilmez iskeletini oluştururlar. Bulgar drama yazarlığında adını ilk duyuran yazar Vasil Drumev (1840–1901)'dur. Tarihten alınan bir olay üzerine kurguladığı, Shakespeare etkisinde kaleme alınan *Birinci Asen'in Kaili İvanko* (1872) adlı dramında erk ve entrika sorununu ele alır. (Karatay vd., 2007: 135)

Uyanış çağı Bulgar kültür merkezlerinden biri de İstanbul'dur. 1860-1870'li yıllarda İstanbul en önemli Bulgar Edebiyat merkezine dönüşür.

Klasik anlamda ilk Bulgar romanı, Bağımsızlıktan I. Dünya Savaşı'na kadarki dönemde eser veren İvan Vazov'un (1850–1921) *Boyunduruk Altında* adlı eseridir. Vazov, Bulgar Ortaçağının önemli olay ve kişilikleri hakkında öyküler yanında piyesler de yazar. Aynı dönemde eser veren Konstantin Veliçkov'un oyunları da vardır. Galatasaray Lisesi'nde öğrencilik yıllarında ilk ürünlerini veren yazar, 1876 Nisan Ayaklanması'nın organizasyonunda yer almıştır. İstanbul'daki önemli eğitim kurumlarımızdan olan Bebek Katolik Fransız Okulu, Galatasaray Lisesi, Heybeliada Ruhban Okulu, Robert Koleji, yabancı unsurların eğitim aldığı ve milli kurtuluş hareketlerine katılan organizasyonlarda bulunan elemanların yetiştiği merkezlerdir.(Karatay vd., 2007: 131-140)

Bulgaristan'da Bulgar edebiyatı ve tiyatrosunun temellerinin atıldığı bu yıllar, İstanbul merkez olmak üzere Osmanlı'da da Batı etkisinde gelişen bir Türk tiyatrosu ürünleri verilmekteydi. 1870–1882 arası İstanbul'da oldukça güçlü bir tiyatro faaliyeti görüldüyse de bu tarihte yıkılan Gedikpaşa Tiyatrosu'ndan sonra tiyatro faaliyetleri 1908'e kadar durgunluk içine girer. 1882 yılında Güllü Agop, II. Abdülhamit tarafından saray tiyatrosuna çağrılır. Bazı tiyatro adamları da İstanbul'dan uzaklaşırlar. Meselâ Ahmet Vefik Paşa, Bursa Valiliğinden uzaklaştırılınca, onun kurduğu Bursa tiyatrosunun başındaki Fasulyacıyan oradan ayrılmış ve Bulgaristan'a oyunlar oynamaya gitmiştir. İstanbul'da oynanma imkânı bulamayacağını düşünen yazarlarımız oyunlarını okunmak için yazarlar ki bu eserler sahneleme tekniği açısından oldukça zayıftır.

Bulgaristan Türkleri Arasında 1877-1878'den Sonra Tiyatro Faaliyetleri

Balkanlar'da “Azınlık” ya da “Öteki” olmak ve var olmaya çalışmak, hele tiyatro yapmak hiç de kolay değildir. Ancak bütün bu şartlara rağmen “Türk müzik ve tiyatro sanatı yine de Bulgaristan'da önemli bir gelişme göstermiştir. Hatta 19. yüzyılın sonlarına doğru tiyatroya karşı ilgi daha da artmış ve hemen hemen bütün okullarda olduğu gibi, şehir ve kasabalarda ve bazı köylerde tiyatro grupları kurulmuştur. Bu gruplar Namık Kemal'in '*Vatan Yahut Silistire*', '*İki Ahbap Çavuşlar*' vb. piyesler ve komedilerle Türk ordusunun bu topraklarda gösterdiği eşsiz kahramanlığı canlandırmış” (Memişoğlu, 1995: 82), halkın kültür ihtiyacını bir dereceye kadar karşılamaya çalışmışlardır.

Bulgaristan Türkleri kendi âdet ve geleneklerine bağlı kalarak, tiyatro çalışmaları yanında koro ve müzik sanat kollarının gelişmesine de büyük özen göstermiştir. XX. yüzyılın başlarında Balpınar, Silistre, Varna, Rusçuk, Razgrad vb. şehirlerde bazı okul ve köylerde ilk amatör tiyatro ve koro gruplarının temelleri atılmıştır. Kısa bir zaman içinde güçlenen bu sanat grupları çeşitli yerlerde müsamereler düzenlemiş ve başarılı olmuşlardır.

(Memişoğlu, 1995: 176-181) 1920'lere gelindiğinde Pravadı, İslimye, Eski Zagra, Aydos, Vidin, Şumnu'nun Çernoglavstsi, köyünde vb. yerlerde yeni yeni tiyatro, müzik ve sanat grupları kurulmuştur. Bunların düzenledikleri müsamereler Türk halkı tarafından ilgiyle karşılanır. Aydos tiyatro grubunun çalışmaları çok yararlı olmuştur. Repertuarında güzel Türkçe şarkılardan başka Ragıp Felâketof'un *Bedbaht İşçi*, *Yalancı Hacı Bektaş* gibi sosyal piyesler de yer almıştır. Bu programla tiyatro grubu Burgas ve bu bölgede Türklerin yaşadıkları bütün köyleri dolaşmıştır.

1920-1921 ders yılında Vidin'de Türk Öğretmenler birliğinin kılavuzluğu altında Tenviriefkâr Kulübü mensuplarının Türk kızlarının, erkek ve kadın öğretmenlerin iştirakiyle kurulan Tiyatro Grubu, sahne sanatı yoluyla halk eğitimini daha geniş bir çevreye yayma hareketine girişmiştir. Tiyatro repertuarına ilk olarak Namık Kemal'in *Zavallı Çocuk*, *Vatan yahut Silistre* eserleri alınmış ve başarıyla temsil edilmiştir. Sonraki yıllarda Mustafa Şerif Alyanak'ın *Son Karar*, *Nedamet*, Moliere'nin *Cimri*, Abdülhak Hamid'in *Eşber*, *Hisse-i Şayia* ve *Rakıbe* oyunlarının temsillerinde önemli katkısı olmuştur. Eski Zagra Türk Tiyatro Grubu Türklerin yaşadıkları yerlerde kültür-eğitim çalışmaları düzenlemiştir. Pravadı Tiyatro Grubu müsamerelerden elde ettiği gelirin büyük bir kısmını yoksul okul çocuklarına kıyafet ve kitap almak için kullanır. (Memişoğlu, 1995: 177) Diğer sanat toplulukları da Türk halkının eğitilmesi ve kültür seviyesinin yükseltilmesi için olumlu işler yapar.

Sayıları sürekli artan tiyatro, koro ve müzik sanat toplulukları 1926'da "Bulgaristan Türk Gençlerinin Medenî, İrfanî, İdmanî, Spor Turan Cemiyetleri Birliği" çatısı altında birleşerek, çalışmalarını hızlandırır. (Memişoğlu, 1995: 177) Tiyatro gruplarının ihtiyacını karşılamak için Basri Hasan Bozacı, *Türk Gönlü*, *Bilinmeyen Büyüklük*, Mehmet Behçet Perim *Vatan Yolunda*, Mustafa Şerif Alyanak *Çıkmaz Sokak*, Mehmet Atalay *Ayşe Kadın* vb. yazarların piyesleri yayınlanmıştır. (Kesikoğlu, 1985: 135-136) Bu gelişmeler 1930'lu yılların ortalarına kadar devam etmişse de bu yıllardan sonra tiyatro, dans ve müzik gruplarının faaliyetleri yasaklanmış, üyeleri dağıtılmıştır.

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti döneminde yerli Türk edebiyatı ve sanatında, özellikle şiir, hikâye, tiyatro, halk türküleri dallarında bir gelişme görülmüştür. Bu yılların edebiyatçı ve sanatçılarının büyük çoğunluğu 1930'lu yıllarda doğmuş ve 1950'lilerde adlarını duyurmaya başlamışlardır. Önce okul sıralarında şiir hikâye yazmaya, amatör temsiller vermeye özendirilen bu gençler, daha sonra *Halk Gençliği* gazetesinde yazılarını yayınlamaya başlamış ve giderek ünlerini artırmışlardır.

9 Eylül 1944'ten sonra komünist iktidarı yıllarında Türk tiyatroları, dans ve müzik sanat gruplarının yeniden kurulması için Bulgaristan Türkleri

büyük mücadeleler verirler. İlgili makamlara büyük gruplar halinde başvururlar. Komünist rejim onların isteklerini kabul etmek zorunda kalır. Moskova'nın direktifiyle kısıtlı da olsa Bulgaristan Türklerine sağlanan bazı kültürel haklar doğrultusunda Bulgaristan Bakanlar Kurulunun kararıyla 1952–1953 yıllarında Şumnu, Hasköy ve Rusçuk'ta birer Devlet Estrat (müzikal) Türk Tiyatrosu açılması kararlaştırılmıştır. Bu üç estrat tiyatro, sahne sanatını, tiyatro kültürünü Türk köylerine kadar götürdüler. Buna amatör Türk tiyatroları ve Türkçe tiyatro oyunları da dâhil olunca Bulgaristan Türk tiyatrosunda önemli bir gelişme kaydedilir.¹ Daha sonraları Hasköy Türk Estrat Tiyatrosu Kırcaali'ye, Rusçuk Tiyatrosu da Razgrad'a taşınmışlardır. Şumnu, Razgrad, Kırcaali Türk tiyatrolarının kurulması üzerine tiyatroya yönelenler, buralarda kendilerini gösterdiler. İçlerinden sivriyenler oldu. Aynı tiyatrolarda ve Sofya radyosunun Bulgaristan Türklerine yönelik yayınlarında Türk şarkıcılar ve türkücüler yetişti. (Şimşir, 1986, 287)

Bu üç profesyonel Türk tiyatrosu, tiyatro sahne sanatını, tiyatro kültürünü en uzak Türk köylerine kadar yayarak Türk halkının eğitilmesine büyük katkılar sağladılar. 1952'de Şumnu tiyatrosu il sınırları içinde 114 temsil vermekle kalmamış, Rusçuk, Burgas ve Varna illerine bağlı Türk köylerine de turneye çıkmıştır. 1953 yılında ise aynı tiyatronun oyunları yüz bin seyirci tarafından izlenmiştir. Razgrad ve Kırcaali tiyatroları da repertuarlarına aldıkları Bulgar, Rus ve Türk şarkı ve danslarıyla, bir perdelik piyesleriyle halkın beğeni ve sevgisini kazanmışlardır. 1956'da bu üç tiyatro Sofya'da Birinci Cumhuriyet Gösterisi adıyla düzenlenen tiyatro şenliklerine katılmış ve başarılı olmuştur. 1964'de yine Sofya'da düzenlenen tiyatro şenliklerine katılıp çeşitli ödüller almışlardır. Bu şenlikler Türk tiyatrosunun gelişmesinde önemli olmuşlardır. 1957–1960 yıllarında Sofya Yüksek Tiyatro Sanatı Enstitüsü ile Moskova'daki Yüksek Tiyatro Sanatı Enstitüsü'nde eğitimlerini tamamlayan Recep Sadıkof, Yüksel Yusufof gibi kabiliyetli rejisörlerle Türk tiyatrosu olumlu gelişmelere sahne olmuştur. Tiyatroların kadro ihtiyaçları, açılan kurs ve seminerlerle sağlanmıştır.

1951–1958 yıllarında bazı kent ve kasabalarda piyesler ve Karagöz tipi sahne oyunları yazan ve çeşitli şarkılar besteleyen sanatçıların varlığından söz edilebilir. (Hafizi, 1997: V) Tiyatro eserlerinin sayıları gittikçe artar. Genelde tek perdelik olarak yazılan bu eserlerin çoğu oynanmıştır. Yusuf Kerimov, İsmail Bekir, Sabahattin Bayramov, Sabri

¹ Estrat tiyatro, şarkı ve dans sanatlarını birleştiren sentetik bir sanattır. Özel bir repertuar gerektiren bu tiyatro çeşidine sadece piyes yeterli olmuyor, dans, müzik de gerekiyordu. Bu üç Türk tiyatrosu bu anlamda bir açık hava tiyatrosunu andırıyordu. (Şimşir, 1986, 296)

Tatov, İshak Raşitov, Hasan Karahüseynov vb. bu yılların en başarılı oyun yazarlarıdır.

Bulgaristan'daki bu üç Türk tiyatrosu Azerbaycan tiyatro sanatından, özellikle Azerbaycan komedilerinden çok yararlanmışlardır. Birçok Azeri opereti Türkçeye aktarılıp sahneye konmuştur. Bunlardan biri de besteci Süleyman Aleskerov'un "*Yıldız*" operetidir. Söz konusu eser Şumnu, Smolyan (Paşmaklı) ve başka şehirlerde sahneye konmuştur. Sovyet oyunları da sahnelenmiştir. İtalyan yazarı Carlo Goçi'nin *Bahtiyar Dilenciler* adlı oyunu, 1964'de Razgrad Türk tiyatrosunda sahnelenmiştir.

Türk tiyatrolarında çalışan koreograflar ve bestecilerden bazıları Bakü'de kurs görmüşlerdir. Bakülü uzmanlar Bulgaristan'a gelerek Türk tiyatrolarına yardımda bulunmuşlardır. Şumnu Türk Tiyatrosu'na özellikle Prof. Süleyman Aleskerov'un hizmetleri büyüktür. Bu tiyatroların Sovyet Azerbaycan müzikli tiyatrosuyla da sıkı bir ilişkisi vardır. Rusçuk, Şumnu ve Hasköy müzikal tiyatro ekiplerine bilgi ve becerileri ile Azeri sanatçılar yardım etmişlerdir. (Aliyeva, 2005: 475) Şumnu Devlet Türk Tiyatrosu'nun ilk müdürü Ahmet Hamdief, köy köy dolaşıp amatörler arasından aktör toplamış, babalar kızlarını tiyatrodan görmek istememişlerse de Hamdief, dokuz kadın, on dört erkek sanatçı ile tiyatrosunu kurmuş, mahalle kiraathanesinin bir köşesinde işe başlamıştır. Bu yıllarda Sirvart Çilingiryan adlı Şumnulu bir bale ustası Ermeni ile müzik yönetmeni Rayço Vasilev adında bir Bulgar da Şumnu Devlet Türk Tiyatrosu'na yardım etmiştir. En büyük sorun repertuar olmuştur. Bunun için Türk köylerinden malzeme toplanmaya başlanmıştır. Deliorman bölgesinde Türk folklorunun araştırılıp incelenmesine geçilmiş, Türk danslarını yaratabilmek için köy köy dolaşmıştır. Halk türkülerine meraklı İbrahim Destan, orijinal, ahenkli türküler bulup tiyatro repertuarını zenginleştirmiştir. Deliorman ve Gerlova bölgelerindeki Türkler o yıllarda tiyatrodan habersizdir. Köylerde temsiller bir kere kadınlara bir kere de erkeklere verilmektedir. İlk temsiller halk türkü ve oyunlarıyla başlamış, sonra dram eserleri sahnelenmiştir. Başlangıçta Türk halkını sahneye alıştırmak zor olmuştur. Kadın oyuncu bulmakta zorluk çekilmiştir. Tiyatro repertuarını zenginleştirmek için zengin Türk folkloru ilk kaynak olarak alınmıştır. Türküler toplanıp notaya alınmış, Türk halk dansları geliştirilmiştir. Giderek köylümüz bu şarkılı türkülü, oyunlu tiyatrolara alışmıştır. Seyirci sayısı gittikçe artar. 1952'de Şumnu Devlet Türk Tiyatrosu il sınırları içinde 114 temsil vermekle kalmamış, Rusçuk, Burgas ve Varna illerine bağlı Türk köylerine de turneye çıkmıştır. 1953 yılında ise aynı tiyatronun oyunları yüz bin seyirci tarafından izlenmiştir. 1955'te Varna ve Rusçuk yörelerinde 140 Türk köyünde temsiller vermesi kararı almıştır. (Şimşir, 1986, 298)

Çok geçmeden sahnelerde rol alan acemi artistler, başarılı birer büyük sanatkâra dönüşmüşlerdir. Bu üç tiyatro, sahne sanatını, tiyatro kültürünü en uzak Türk köylerine kadar yayarak Türk halkının eğitilmesine büyük katkılar sağladılar. Razgrad ve Kırcaali tiyatroları da repertuarlarına aldıkları Bulgar, Rus ve Türk şarkı ve danslarıyla bir perdelik piyesleriyle halkın beğeni ve sevgisini kazanmışlardır. Diğer Sovyet Türk cumhuriyetleriyle ilgili konular da bulunup sahnelenmiştir. Bulgaristan Türk tiyatroları, özellikle Türk açık hava tiyatrolarıyla da ilişki kurmayı arzuladıysa da bu arzularını hiçbir zaman gerçekleştirememişlerdir. Türkiye ile hep aralarındaki uzaklık sürmüştür. Bu uzaklık hem rejim değişikliği, hem de Bulgar hükümetinin tutumundan kaynaklanmıştır. (Şimşir, 1986, 299)

Stalin'in ölümünden sonra dünya politikasında birçok değişiklikler olmuş Bulgaristan Türklerine izlenen politikada 180 derece bir değişiklik yapılmıştır. 1956-1957'den sonra Bakü'ye Türk asıllı öğrenci göndermek, Bulgaristan'da okul ve üniversitede Türkçe bölümler açmak büyük bir hata olarak değerlendirilmiştir. Türklerin eğitim ve kültürel kalkınması çok görülerek türlü yöntemlere başvurulmuştur. Şumnu, Razgrad ve Kırcaali Türk tiyatroları Bulgar sosyalist devriminin yirminci yılında Sofya'da yapılan şenliklere ikişer piyesle katılmış, çeşitli ödüller almışlarsa da 1969'da Bulgar hükümetinden büyük bir darbe yemişlerdir. Bu tarihten sonra Türk sanatkârların Türkçe oyunlar yazıp sahneye koymaları şöyle dursun anadillerini konuşmaları bile suç sayılmıştır. (Şimşir, 1986, 302)

Bu üç profesyonel Türk tiyatrosunun dışında "Heveskârlar Kollektifi" diye amatör Türk tiyatro toplulukları da vardı. İşte bütün bu tiyatro topluluklarına repertuar hazırlamak amacıyla çeşitli çevirilerden bir küçük Türkçe tiyatro kitaplığı oluşturulmuştu. Sahne sanatıyla ilgilenenler için bu alanda yazılmış *Türkçe Gençlere Sahne Materyalleri*, *Gençlere Şarkılar Demeti*, *Türk Halk Oyunları*, *Türk Dansları* vb. gibi çeşitli kitaplar da Türkçe olarak basılmıştı.² Halk türkü ve danslarının yer aldığı millî gelenek ve göreneklerin yansıtıldığı eserler her yerde ilgiyle karşılanmıştır.

Amatör tiyatro toplulukları pek çok kültürel ve eğitimsel etkinliklerde bulunurlar. Bu topluluklar her türlü gösterilere katılırlar. Nisan ve Mayıs 1951'de yapılan amatör sanat toplulukları şenliklerine sadece Hasköy ilinden 2500 Bulgaristan Türkü topluluk üyesi katılır. İlk kez Rodop köylerinden, Kırcaali, Mestanlı, Eğridere, Koşukavak ve Hasköy'e çok sayıda amatör tiyatro toplulukları gelmiştir. Pek çoğu ödüller kazanmıştır. 1954'de Türklerin yerleşim yerlerinde 2218 kişinin katıldığı 108 tiyatro,

² Türkçe basılan bütün eserler Sofya'daki Narodna Prosvete (Halk Eğitimi) Yayınevi'nce basılmıştır. (Şimşir, 1986: 306)

1028 kişinin katıldığı 68 koro, 500 kişinin katıldığı 60 dans topluluğu vardır. Toplam 237 amatör sanat topluluğunda 938'i kız, toplam 3746 kişi yer alır. (Memişoğlu, 1995: 179) 1958'de bu sayı 10 bine, 1962'de 13200'e ulaşır. 1966'da sadece Kırcaali ve Şumnu ilinde bu rakam 25350'ye çıkar. 1950'den başlayarak 1969 yılına kadar yerli Türk sanat heveskâr topluluklarının başarılı olanları Türk estrat tiyatrolarına geçmişlerdir. Kadriye Latifova, yerli Türk halk türkülerini söyleme sanatında büyük başarı göstermiştir. Önce Hasköy, sonra Kırcaali Türk tiyatrosunda çalışmış olan Latifova'nın ünü yurt dışına da yayılmıştır. 1950'den sonra bu ünlü şarkıcının yanı sıra pek çok sanatçı yetişmiş ve bunların hemen hepsi Şumnu, Razgrad ve Kırcaali Türk tiyatrolarında çalışmışlar ve türkülerini bu tiyatroların sahnelerinde söylemişlerdir. (Memişoğlu, 1995: 180)

Yine aynı yıllarda Nihat Osmanof, Turgut Şinikarof gibi Türk besteciler de yetişir. Leningrad ve Bakü'de konservatuar bitiren besteci Nihat Osmanof başarılı besteler yapar. Nazım Hikmet'in *Bir Aşk Masalı* adlı eserini besteler ve bu eser Bulgaristan'da, Azerbaycan'da takdir kazanır. Bu yıllarda özgün oyunlar yazan, eleştirmenlik ve rejisörlük yapan sanatçılar görülmeye başlar. Yusuf Kerimof, Durhan Hasanof, İsmail Bekir (Ağlagül) üne kavuşurlar.

Hasan Karahüseynof, Selim Bilalof, Sabri Tatof, Ömer Osmanof, İshak Raşidof gibi yazarlarda bu türde eserler verirler. Hasan Karahüseynof'un *Ardanın Ufak Tefek Taşları* adlı oyunu ödül de almıştır.

Bu yıllarda Bulgaristan'da özgün oyunlar yazan Türk yazarlarından **Yusuf Kerimof** hem piyes yazarı hem de tiyatro eleştirmeni olarak ün yapar. (Şimşir, 1986, 300) "**Durhan Hasan** (Hatipoğlu), dramaturg olarak Kırcaali tiyatrosunda çalışmış olup 1989 zorunlu göçte yurtdışı edilmiştir. Türkiye'de Trabzon Tiyatrosu'nda bir yıl çalışmıştır. Yazarın ikişer perdelik *Yalancının Mumu* ve *Kanlı Hora* oyunları vardır." (Hafız, 1997)

İsmail Bekir (Ağlagül), hem rejisör, hem tiyatro eleştirmeni, hem de oyun yazarı olarak üne kavuşur. Onun Türkçe olarak yazdığı *Çürük Diş*, *Yaban Domuzu*, *Makine*, *İzin*, *Görev* ve *Kıskançlık* adlı oyunları Bulgaristan tiyatrolarında sahnelenmiştir. Bulgaristan'da ilk Türkçe radyo oyunu yine onun *Yitirilen Özlenense* adını taşır. 1964'te Kırcaali Türk Tiyatrosu'nda yönetmen ve müdür olarak çalışır. Artistlerin dil ve telaffuz çalışmalarına çok dikkat eder. 1969'da yazdığı *Gül ve Diken* adlı oyunu bir yarışmada ödül alır ancak Bulgar politikası onun sahnelenmesine izin vermez. Bulgarca'dan *Kabak* adlı bir oyun adapte eder. Bir Kazak halk masalından da esinlenerek *Çalınan Sermaye Hayır Getirmez* adlı bir oyun da dramatize eder. İsmail Bekir, Türk dili üzerinde çok titizlikle durur. Sabahattin Ali'nin *Cankurtaran* adlı hikâyesinin bir Bulgar tarafından dramatize edilip Kırcaali Tiyatrosu'nda sahneye konulduğunda, bunu bir eleştirmen olarak eseri dil

bakımından şiddetle eleştirir. (Şimşir, 1986: 301)İsmail Ağlagül göç sonrası Ankara Devlet Tiyatrosu rejisörlerinden olmuştur.

Amatör ve profesyonel Türk tiyatrolarına malzeme sağlamak için çeviriler de yapılır. Sahne sanatları ile ilgilenen gençler için de kaynak eserler yazılır. (Tatof, 1962: 16)

1944–1969 yıllarında Bulgaristan’daki Türk sanatında bir atılım olmuşsa da 1969’dan sonra bu faaliyetlere büyük darbe iner. Tiyatro, dans ve müzik topluluklarının faaliyetleri yasaklanarak Bulgar sanat topluluklarıyla birleştirilir ve sanatçıları işten uzaklaştırılır. Türkçe sanat eserleri kitaplıklardan toplanılarak imha edilir. Türkler arasında Türkçe bile yasaklandığından Türkçe oyun yazılması, sahnelenmesi de düşünülemez. (Karahüseyinof, 181)

Şumnu Türk Tiyatrosu Müdürü Yusuf Kerim’in, ünlü besteci Prof. Süleyman Aleskerov’a 28 V 1982’de elden gönderdiği mektuplarından birinde şu satırlar yazmaktadır: “..... Benim işlerim baresinde neler yazayım. Tiyatrolar bağlandı, benden sevindirici haber beklenemez. Bilirsin tiyatro benim canımdı. Biz onu hiç yoktan var ettik, tam ayakları üzerine basacağı sırada hepsi bitti gitti... Emin olun biz sizi hemişe hatırlıyoruz. Unutmuyoruz. Sizi her hatırladıkça tiyatronun o altın devri yâdına geliyor, bir de üzüntü kaplıyor içimi. Keşke bu üzüntü olmasaydı. /Sofya”

Bulgaristan’da devlete bağlı iki Türk tiyatrosu 1984’e kadar varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bunlar:

1. Kırcali Kadriye Latifov Türk Tiyatrosu
2. Razgrat Nazım Hikmet Devlet Müzik ve Drama Tiyatrosu

Bu iki tiyatro Bulgaristan Kültür Bakanlığı ile Türkiye Büyükelçiliği tarafından desteklenmiştir. Ancak bu tiyatrolar 1984 komünist döneminde baskılar sonucu tamamen kapanır.

Bulgaristan’da oynanan Türk oyunları:

“1952’de, Sofya’da Cevat Fehmi’nin *Göç* ve H. Muhtar’ın *Cemal* piyesi,

1954’te Nazım Hikmet’in *Bir Aşk Masalı*, Sofya’da oynanmış.

Nazım Hikmet’in *Bütün Eserleri* (5. ve 6. ciltler piyes) 1968 ve 1971 yıllarında, Bilâl Sinan’ın *Gençler Sahnesi*, Sofya, 1974’te Türkçe yayınlanmış. Bulgaristan’da Sabahattin Ali, Nazım Hikmet, M. Makal, Hüseyin Rahmi, Zekeriya Sertel, Fahri Erdiç, O. Kemal vb. yazarların eserleri de yayınlanmıştır. Türk yazarların Bulgarca’ya çevrilen oyunları da şunlardır: 1968’de Cahit Atay’ın *Sultan Gelin*, 1976’da Necati Cumalı’nın *Susuz Yaz* (Acaroğlu, 1999: 135)

Oynanma imkânı olmayan dönemlerde tiyatro eserinin yazılmasının çok da önemli olmadığını bilen yazarlarımız, daha kolay halka

ulaşabilecekleri şiir ve hikâye türünde eserlerini Türkçe çıkan gazete ve dergilerde yayınlamışlardır.

Bulgaristan'da 1989'da Jivkof rejiminin yıkılmasından sonra demokratikleşme konusunda bazı adımlar atılmaya başlar. 1990'dan bu yana Bulgaristan'ın Türklerle yoğun bazı bölgelerinde folklor ekipleri kurularak eski geleneklerin yeniden hayata geçirilmesi için çaba harcanmaktadır. Türk edebiyatı ve sanatını diriltmek için bazı Türk yazar ve şairleri bazı dernekler oluştururlar. 1992'de bu dernekler bazı edebiyat geceleri düzenlerler. Amatör Türk tiyatro, koro ve müzik sanat dallarında bazı gelişmeler görülür.

20 yıl sonra Kırcaali Kadriye Latifova Tiyatrosu yeniden faaliyete geçer. Ancak bu tiyatronun adı **Kırcaali “Kadriye Latifova” Sahneli “Dimitir Dimov - Drama ve Kukla Tiyatrosu”**dur artık.

Bu haber gazetelerde şöyle duyurulur:

“Müzik, dans ve tiyatro oyunlarını icra ederek Balkan Yarımadası'nda yaşayan tüm Türk azınlığın zengin kültür, dil ve geleneklerini muhafaza etmek, sabır ve hoşgörü çerçevesinde çocuk ve gençlere yönelik piyes ve programlar yapmak gibi amaçlarla açılan Kırcaali Kadriye Latifova Devlet Müzik ve Dram Tiyatrosu, 06.06.2003'te ikinci kez yeniden Bakanlar Kurulu kararıyla açılmıştır.”

Bir başka haber de:

“Bulgaristan'da Türklerin yoğunlukta yaşadığı Kırcaali kentindeki Kadriye Latifova adlı Türk tiyatrosu, 20 yıl aradan sonra perdelerini açtı. Türkiye'den üç sanatçının başrolleri paylaştığı “*Benim Tiyatrom-Karmen*” adlı oyunun önceki akşam yapılan galası büyük ilgi gördü. Bulgaristan Kültür Bakanı Vojidar Abrajev, Devlet Tiyatroları Genel Müdürü Lemi Bilgin ile Halk ve Özgürlükler Partisi milletvekilleri ve geniş bir davetli topluluğunun izlediği oyunu sunan sanatçılar ayakta dakikalarca alkışlandı. Orhan Tair'in yönettiği ve Bulgaristan'daki Türk tiyatrocularının da rol aldığı oyunda başrolleri, Devlet Tiyatroları sanatçıları Fadik Atasoy, Erdiç Doğan ve Selim Gürata paylaşıyor. “*Benim Tiyatrom-Karmen*” Kırcaali'de 3 ay boyunca sahnelenecek. Oyun, daha sonra Türkiye'de turneye çıkacak. Bulgaristan'daki son Türk tiyatrosu olan Kadriye Latifova, 1984'de komünist dönemin baskıları sonucu perdelerini kapatmak zorunda kalmıştı.”(<http://www.tumgazeteler.com/?a=242056> demektedir).

Bu tiyatronun Bulgaristan'da yayınlanan Türkçe gazetelere yansıyan haberlerine göre faaliyetleri de şöyledir:

“2006–2007 sezonunda *Aladdin* kukla piyesi Kırcaali Kadriye Latifova Devlet Müzik ve Dram Tiyatrosu'nda Türkçe ve Bulgarca oynadı. *Yıldız Kabare*, *Kadın Krallığı*, *Alaeddin* ve *Prenses ve Bezelye Tanesi* piyesleri Güney Bulgaristan köy ve kasabalarında oynadı. Yine bu sezonda Orhan Tair'in yönetmenliğini yaptığı “*Vaat Edilmiş Topraklar*” ve Selim

Gürata'nın yönetmenliğini yaptığı *Yedi Kocalı Hürmüz* piyesi sahnelenmiştir. *Yıldız Kabare*, günümüz kahramanlarının komik ve trajik olan bir hikâyesidir. Kabarede, çingene, ikiyüzlü dini ve siyaset adamları, yeni müşteri bulmaya çalışan hayat kadınlarının durumu gösterilmesi amaçlanıyor. Kahraman ve yüzleştikleri sorunlar, son yıllarda Bulgaristan'da yaşanan sorunlar ve durumu yansıtmaya çalışıyor.”

“Kırcali “Dimitir Dimov” Drama ve Kukla Tiyatrosu, “*Olağanüstü Haller*” *Teklif, Ayı*(A.P. Chov) Nikolaev Rus Drama Tiyatrosu tarafından gösterime çıkarken Antalya Devlet Tiyatrosu Orhan Kemal'in *Eskici Dükkânı* adlı eserini burada sahnelemiştir.”

“2007’de Kırcali’de *Yedi Kocalı Hürmüz* sergilendi. Yüzlerce vatandaşımız Kırcalı Devlet tiyatrosu salonunu tıklım tıklım doldurdu. Türkiye’nin Antalya devlet tiyatrosundan rejisör Selim Gürata'nın sahnelediği ‘*Yedi Kocalı Hürmüz*’ piyesi seyirciler tarafından büyük beğeni ile izlendi. Eser pek çok Bulgar şehir ve kasabasında sergilendikten sonra 2007 Mayısında Türkiye’ye turneye çıktı. Üç kez Tekirdağ, üç kez de Çorlu’da sahnelendi. Karlo Goldoni’nin “*Balıkçı Kavgaları*” adlı eserini de ekim ayında sahneye koydu.” (Kırcali Haber, 2007)

“Kırcaali Kadriye Latifova Devlet Müzik ve Dram Tiyatrosu’nda 2008 yılında *Hürrem Sultan*, çocuklara yönelik *Prences ve Bezelye Tanesi*, *1001 Gece Masalları*’ndan konusunu alan *Aladdin* ve *Roma Hamamı* sahnelenmiştir. “*Hürrem, İmparatorluğun Yaban Çiçeği*” piyesi, tiyatro müdürü Orhan Tair ile dramaturgu Fehim Horozov tarafından yazılmıştır. Eser, O. Asena, Kolin Falkoner, Prof. Branko Samarçık ve Pavel Zagrebelni’nin teksleri kullanılarak oluşturulur ve üç farklı yönetmen tarafından sahneye konur. Bunlar: Bulgaristan’dan Orhan Tair, Ukrayna’dan Nikolay Kravçenko ve Türkiye tarafından Selim Gürata’dır. Hürrem Sultan haziran ayında da turneye çıkılarak çeşitli yerlerde gösterilmiştir. Aynı tiyatrodaki sahnelenen “*Al Yazmalım Servi Boylum*” adlı oyun çok beğenildi. Topluluk Tekirdağ ME. Müdürü’nün daveti üzerine Tekirdağ’a gitti.

Topluluk *Karmen*’i de başarı ile sahnelemiştir.”

“2. *Bin Nefes Bir Ses Uluslararası Türkçe Tiyatro Yapan Ülkeler Festivali*’nde Kırcalı Devlet Tiyatrosu, *Hürrem Sultan* oyununu sergiledi. Oyun çok beğenildi ve Müdürü Orhan Tahir, Konya Devlet Tiyatrosu Müdürü Tomris Çetinel’e oyun sonunda birlikte çalışmayı teklif etti. Çetinel, Konya ile Kırcalı Tiyatroları’nın bundan sonra da birlikte çalışacağını ifade etti.” (Kırcali Haber, 2009)

Bir başka haber ise “Fethiye Belediyesi Kültür Merkezi (FBKM) Tiyatro Topluluğu 27 Kişilik Bir Ekipte Bulgaristan’a geldi. Topluluk, Şumnu Kültür Evi ile birlikte *Keşanlı Ali Destanı*nı sahneledi. Gösteriden sonra Şumnu Kültür Evi Başkanı sahnede bütün katılımcılara Mozaik

dergileri ve 2010 takvimi sunarken Şumnu Kültür Evi Yönetimi Türk kültürünü yaşatma, koruma ve tanıtma çabalarına gösterdikleri maddi ve manevi desteklerden dolayı ve sundukları *Keşanlı Ali* komedisinden dolayı Bulgaristan ve özellikle Deliorman Türkleri adına içten teşekkür etti ve tebrik mektupları sundu...”³

Razgrat Nazım Hikmet Devlet Müzik ve Drama Tiyatrosu da 2003'te kurulmuştur. 60 kişilik bir kadroya sahip olup oyunlarını Türkçe sergilemektedirler. Razgrat, yani Deliorman Bölgesi, en yoğun Türk nüfusun bulunduğu yerdir. Bu tiyatrodaki ilk oyun, 23 Nisan 2004'te oynanmıştır. 2005'te *Deliorman Yolları*, 2008'de *Derman* 2009'da *Sevgi* adlı oyunlar sergilemiştir.”

Ancak bu haberleri son zamanlarda olumsuz haberler izler. İki Türk tiyatrosunun kapatılacağı yolunda basına 20 Temmuz 2010'da yansıyan haberler gerçek olur ve iki Türk tiyatrosu çok geçmeden kapatılır. Türk tiyatrolarının kapatılmasına imza atan kişi Kadriye Latifova'nın oğludur, Türk'tür ve annesinin adını taşıyan bir tiyatronun kapatılmasına göz yummuştur. Bu haber gazete ve dergilere şöyle yansır:

“Bulgaristan'da ‘Tiyatro Reformu’ adı altında Türk Tiyatroları kapatılıyor”

Edirne Trakya Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı Basri Öztürk, Bulgaristan'da “Tiyatro Reformu” adı altında Türk Tiyatroları'nın kapatıldığını belirterek şunları kaydetti:

HABER MERKEZİ

“Sözde reform bahanesi ile Kırcalı “Kadriye Latifova Devlet Dram ve Müzik Tiyatrosu” ile Razgrad “Nazım Hikmet Türk Tiyatrosu” kapatılıyor olması, Edirne Trakya Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği yönetimi ve üyeleri tarafından büyük üzüntü ve tepki ile karşılanmaktadır. Bulgaristan Türk Tiyatrolarının birer profesyonel ekip oldukları ve faaliyet gösterdikleri bölgelerde ve hatta yurt dışında sosyal kültürel açıdan ne kadar yararlı ve aktif oldukları herkes tarafından iyi bilinmektedir. Buna karşın sözde reform kapsamında Bulgar ve Türk tiyatroları birleştirilerek ekonomik kaynakların etkin kullanılması sağlanacağı ileri sürülüyor. Yine reform önerisinin gerekçesinde ‘yaratıcı, dinamik, hareketli ve sosyal açıdan toplumsal yeterli kuruluşlara dönüşecek’ tiyatrolardan bahsediliyor. Tüm bu klişe sözlerin arkasına baktığımızda ise gördüğümüz; Türk asıllı Bulgaristan Kültür Bakanı Vejdi Raşidov'un bir piyon olarak kullanıldığı ve yapılan kültür kıyımının bir siyasi olay olduğu, verilen hakların sinsice geri alındığıdır.

³ <http://www.olayhaber.com/haber/Tiyatrocular-Bulgaristan-da/39022> (02 Şubat 2010 Salı)

Hani bu tiyatrolar; Türk kültürünün yaşatılması ve geliştirilmesi amacıyla kurulmuştu. Hani kültür çeşitliliği bu ülkenin en büyük zenginliği idi ve Bulgaristan Cumhuriyeti demokrasi yolunda Balkan ülkeleri arasında örnek ülkeydi.

Edirne Trakya Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği yönetimi olarak bu çirkin kültür kıyımından ve Bulgaristan'daki Türk Devlet Tiyatrolarının kazanılmış haklarına karşı saldırılardan vazgeçilmesini istiyoruz. Bizler bu anlamsız kültür kıyımı karşısında Türk asıllı Bulgaristan Kültür Bakanı Vejdi Raşidov'un koltuğunda hala nasıl olup da oturduğunu anlamakta zorlanıyoruz.”⁴

Bir başka haber:

Kırcaali Kadriye Latifova Devlet Müzik ve Dram Tiyatrosu ve Razgrad'taki Türk tiyatrolarının özerkliği “2010 yılında yok edilmiş, ‘Başka Tiyatroların Sahnesi’ adı altında Bulgarlaştırılmışlardır.” (Çoban, 2010)

Bir diğer haber:

“Çoğunluk, azınlıklar hakkında hüküm verirse sonu azınlığın ÖLÜMÜ olur!”

Bakanlar Kurulunun 28 Temmuz 2010 tarihli 152 numaralı Kararname uyarınca Kültür Bakanı Vecdi Raşidov dönüştürülen devlet kültür kurumları müdürleriyle bir araya geldi. Kapatılan Türk tiyatroları müdürleri işsiz kaldı! Bulgaristan Hükümeti'nin Türk asıllı Kültür Bakanı Vejdi Raşidov, bizzat kendisi tarafından ÖLDÜRÜLEN Türk Tiyatrolarına yeni kılıf uydurdu. 7 yıl Türk Kültürüne, Türk Diline ve Türk oyunlarına hizmet ettikten sonra, tiyatro alanında yeni nesil uzmanlar yetiştirdikten sonra, Kırcaali ve Razgrad'taki Türk tiyatrolarımız tarih oldular. Uzman kişiler de büyük olasılıkla kapı önü bırakılacak! Bununla kalmayıp, öldürülen tiyatrolar suni bir biçimde canlandırılıp ÜVEY evlat olarak başkalarının eline verildiler. Kırcaali “Kadriye Latifova Devlet Müzik ve Drama Tiyatrosu” gitti, yerine “**KADRIYE LATİFOVA**” SAHNELİ “**DİMİTİR DİMOV - DRAMA VE KUKLA TİYATROSU**” ve Razgrad “Nazım Hikmet Devlet Müzik ve Drama Tiyatrosu” gitti, yerine “Nazım Hikmet” sahneli “Anton Straşimirov Drama ve Müzik Tiyatrosu” geldi (Köseömer, 2010).

“Vejdi Rashidov "Kadriye Latifova" Tiyatrosunu kapatıyor.

Vejdi Rasidov Kırcaali'deki ve annesinin ismini taşıyan "Kadriye Latifova" ve Razgrad "Nazım Hikmet" -Bulgaristan Türklerinin iki büyük kültür ve sanat temeli sayılan tiyatrosunu kapatıp Bulgar hükümetinin her çeşit ve usullerle Bulgaristan Türklerini Bulgarlaştırma kampanyasına

⁴ <http://www.trakyagundemi.com/genel/17335458/bulgaristan-da--tiyatro-reformu--adi-altinda-turk-tiyatrolari-kapatiliyor.html>, 21.07.2010

yardımcı olmuş oluyor. Bulgaristan'da Gerb destekçisi ve hükümette biricik Türk Bakan olan ve Türk zannettiğimiz, ama görüldüğü gibi aldanmış olduğumuz Kültür ve Sanat Bakanı Vejdi Raşidov, Bulgaristan'daki iki Türk Tiyatrosunu -birisini Kırcaali'de, ötekisini de Razgrad'da kapatma kararını imzaladığını üzüntüyle öğrendik."⁵

Bu tiyatroların yeniden kapanması ile ilgili haberler Bulgaristan'daki Türklerin yüreğini acıtmış, büyük tepki göstermişlerse de pek bir şey değişmemiştir.

Bulgaristan'daki matbaalarda basılan Türkçe oyunlar:

"Mehmed Masum, *Mektep Müsamereleri*, Şumnu, Terakki Matbaası, 1922;

Mehmed Atalay, *Ayşe Kadın* (piyes), Şumnu, Terakki Matbaası, 1930;

Basri (Debre Mebusu) *Türk Gönlü, Bilinmeyen Büyüklük* (piyes), Bilgievi, Sofya, 1923'te İkdam Matbaasında III. baskısı yapılmıştır.

Doktor Basri Gültekin, *Vatan Yolunda, Behçet'in Tunaboyu*'ndaki Rahova'da kurduğu matbaada bastığı eser, 1923" (Memişoğlu, 1995, 135-136) Manzum bir piyes, Yunanlılara karşı Türklerin mücadelesini, İstiklâl Savaşı'ndan bir parçayı anlatır. Bunlarla yazar Türk halkına millî ruh aşılamıştır. (Memişoğlu, 1995, 174)

Son yıllarda Türkiye'ye yaz kurslarına davet edilen Türkçe öğretmenlerinin, öğrencilere ait bir perdelik, kısa sahne eserlerinin yokluğundan yakınmaktadırlar. (Yenisoy, 2002: XI)

Bulgaristan'da ilk kez Türk yazarların oyunları "*Sivremenni turski piesi*" (Çağdaş Türk Tiyatro Oyunları) başlığıyla Sofya'da bulunan Balkani Yayınevi'nde 2007'de çıkmıştır. Oyunlar, Hüseyin Mevsim tarafından çevrilmiştir. Çevirmen, Bulgaristan göçmeni ve halen Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Derleme eserde sırasıyla Çığ (Tuncer Cücenöğlü), *Erkekler Tuvaleti* (Civan Canova), *Fay Hattı* (Behiç Ak) ve *Gayri Resmî Hürrem* (Özen Yula) adlı oyunlar yer almaktadır. Kitabın sonunda Bulgar okuruna; Hüseyin Mevsim'in "Ulusal Türk Tiyatrosu ve Oyun Yazarlığı Tarihine Bir Bakış" başlığıyla, doğuşundan günümüze değin Türk tiyatrosu ve oyun yazarlığının gelişimi hakkında bilgi sunmayı amaçlayan ayrıntılı bir yazı bulunur. Metinde 1989'daki değişimden sonra Bulgar sahnelerinde oynanan üç Türk yazarının Aziz Nesin'in *Hadi Öldürsene Canikom*, iki ayrı tiyatrodaki sahnelenen Tuncer Cücenöğlü'nün *Matruşka'sı* ile Bilgesu Erenus'un *Arka Bahçe* adlı oyunları hakkında bilgi de verilmektedir. Aynı yazıda Türkiye'de devlet ve özel tiyatrolarda çok sayıda Bulgar oyun yazarının oyunları

⁵ <http://turknet.freesmfhosting.com/index.php?topic=140.0/19> Temmuz 2010

sahnelenirken, Bulgaristan'da Sofya İvan Vazov Ulusal Tiyatrosu'nun 100 yılı aşkın tarihinde, hiçbir Türk oyun yazarının eserine yer verilmediği de yer almaktadır.

Yine son yıllarda Türkiye'den Bulgaristan'a giden tiyatro toplulukları da olmuştur. Meselâ bir haberde şöyle demektedir:

“Ankara Devlet Tiyatrosu yapımı olan “*İşte Baş, İşte Gövde, İşte Kanatlar*” adlı oyun, Pazarcık kentinde düzenlenen “Birinci Uluslararası Sonbahar Tiyatro Buluşması Festivali” çerçevesinde, 4 Kasım 2010 tarihinde Pazarcık Konstantin Veliçkov Drama Tiyatrosu'nda temsil edildi. Annesi Bulgaristan göçmeni olan Sevim Burak'ın yazdığı ve İskender Altın'ın yönettiği oyunda, Ankaralı tiyatro sanatçıları Elvin Beşikçiği ve Funda Gökgücü büyük takdir toplayan bir performans sergilediler. Türkçe sergilenen oyunu, Bulgaristan'ın değişik yerlerinden gelen sanatseverler Pazarcık Konstantin Veliçkov Dram Tiyatrosu salonunu doldurdular. Onlarla birlikte oyunu izleyen Türkiye'nin Filibe Başkonsolosu Cüneyt Yavuzcan, Pazarcık'ta bulunan Ankara Devlet Tiyatrosu Müdür Yardımcısı Okan Şenozan, oyunun direktörü İskender Altın ve oyuncular Elvin Beşikçiği ve Funda Gökgücü ile temsilden sonra görüşme yaptılar. Sayın Yavuzcan Bulgaristan'da temsil ettikleri güzel oyun için kendilerine teşekkürlerini sundu ve tebrik etti. Bu görüşmede, başarılı çalışmalara imza atan Ankara Devlet Tiyatrosu'nun Filibe, Kırcaali ve Haskovo'yu içerecek bir turne düzenlemesi için anlaşmaya vardılar. (Kırcali Haber, 2010)

Haberlerden bir başkası: “Tuncer Cücenöğlu'nun *Matruşka* oyunu Bulgar izleyicilerle buluşuyor. Daha önce de oynamıştı.”

Bulgaristan'da her türlü azınlık hakları kabul edilmesine rağmen henüz burada azınlık statüsünde bulunan Türklerin Türkçe tiyatro yapma hakkı yoktur.

Geleneksel Seyirlik Oyunlarımızın Durumu:

Bulgaristan'da geleneksel köy seyirlik oyunlarımızdan bazıları yaşamaya devam etmiştir. Bunların başlıcaları nevrüz ve hıdrellez gelenekleri içinde yaşatılanlardır. Doğu Rodopların Kırcaali köyleri gibi Türklerle yoğun bölgelerde Sultan Nevrüz Bayramı, “*Mart Dokuzu, Yumurta Günü, Hataş Gicesi*” adıyla da kutlanır. Bu törenler geceyle gündüzün eşit olduğu gün başlar ve birkaç gün sürer. Çeşitli eğlenceler tertip edilir. Deliorman'ın Bisertsi köyünde ise eskiden *Sultan Nevrüz Bayramı* 'nda bazı kişilerin türlü hayvan kılığına, kıyafetine girerek köyü dolaştıkları bilinmektedir. Bugün göçmen vatandaşlarımızın Çorlu-Keşan bölgelerinde kutladıkları “*Bocuk Gecesi*” âdeti bu törenlerin yansımasıdır.

Bugünlerde “*Mart Ateşi*” denilen ateşler yakılıp üzerlerinden atlanır, topluca yemeler, eğlenceler yapılırdı. Ancak bu törenler İkinci Dünya

Savaşı'na kadar varlığını sürdürse de 1950'li yıllardan sonra komünist rejim tarafından unutturulmaya çalışılmıştır.

Hıdrellez törenleri çok eskilere dayandığından bu geleneklerin bugün hâlâ sürdüğü bilinmektedir. 6 Mayıs'ta yapılan bu kutlamalar bizde bugün sürdürülen âdetlerle ortak özellikler göstermektedir. Sabahleyin gün doğmadan kalkarak kırlara, ormanlara çıkılır, yeşillikler içinde ağaçlar altında, su kenarlarında oturulur, salıncak sallanılır. Topluca yenir içilir. Kurbanlar kesilir. Kuzular kınalanır. Bazı Bulgaristan Türk köylerinde hıdrellezden bir hafta önce köyün ileri gelenleri toplanır, köy sınırında gezecek grupları tespit edilir. Buna “*Sınır Gezme*” denir. Bu tören, çiftçinin ürünlerinin tabii afetlerinden korunması, yılın bereketli olması için yapılır. Sınırları dolaşırken her adım dua ile atılır. Birkaç grup halinde köyün bütün hudutları dolaşarak köyün topraklarını bir “daire” içine alırlar. Gruplar birleştiklerinde dua okuyarak köye dönerler. Dinî bir bayram havasında kutlanılan bu günler için yeni elbiseler dikilir, özellikle kız çocuklarına allı yeşilli yeni elbiseler giydirilir. Hıdrellez şenliklerinin en heyecanlı anları, kızların *martaval* (bazı yerlerde mantufal, martıval) çıkarmalarıdır.⁶

Martaval eğlencesi Bulgaristan'ın değişik yörelerinde ufak tefek bazı farklarla oynanır da Filibe yöresinde bir çömleğin bir yanına bir kız resmi çizilir. Çömleğin içi su ile doldurulur. “*Martufal*” için ev ev gezilerek toplanan ufak tefek eşyalar (küpe, yüzük, bilezik vb.) bu çömleğin içine atılır. Çömleğin ağzına bir çiçek demeti konur ve bir gülün altına bırakılır. Ertesi gün öğleden sonra Martufalı gül altından alınır. Her eşya mâni söylenilerek çömlekten çıkarılır. Maninin sözlerinin o eşya sahibinin kaderine işaret ettiği düşünülür. Kırcaali bölgesinde ise kızlar hıdrellezden bir gün önce kalaylı bulundurulmuş “Hıdrellez Bakırını”nı alıp kırlara çıkarlar. Yedi çeşmeden su doldurup içine yedi çeşit çiçek atarlar. Köye dönünce evleri dolaşarak “Martıval” toplarlar. O gece Hıdrellez bakırını yine bir gül dibine saklarlar. Bakırını ertesi gün ikinci vaktine kadar orada tutarlar. İkindiden sonra kızların ve kadınların mânileri eşliğinde martıval çıkarılır. Her çıkarılan eşya için bir mâni söylenir⁷. İlk iki martıval kiminse o yıl çok şanslı olacağı, en son çıkan martıval sahibinin de bunun tam tersi kötü bir yıl geçireceği düşünülür. Meselâ bu manilerden biri şöyledir:

“Mâni mâni martufal
Martufalın şartı var
Bu mâni kime çıkarsa
Devlet ile bahtı var”

⁶ Bugün bu eğlence de Tekirdağ ilinin çeşitli köylerinde yapılmaktadır.

⁷ 15.11. 2009 tarihinde İzmir'de görüşüğüm, 1978 yılında Kırcaali'den Türkiye'ye göçmüş ve İzmir'e yerleşmiş 1952 doğumlu Sabiha Tufanlı, “martıval”ı her yıl bu şekilde uyguladıklarını anlatmıştır.

Bu maniler genellikle aşk, hasretlik, gurbetlik, hastalık, evlenme, kavuşma üzerinedir. Gençler manilerindeki sözlerin gerçekleşmesi umudunu bir yıl boyunca taşırlar.

Deliorman'da ise bir kovaya kırk türlü ot atarlar, eğlence sonunda kovadaki sudan kızlar alır ve saçlarını yıkadıkları suya bunu karıştırırlar.

Öğretmenin Sesi Dergisi'nin görselleri arasında bugün Batı Trakya'da süregelen yağmur duası, damat tıraşı, davul zurna eşliğinde yapılan güreş (Alantepe), deve şenliği, Arap oyunu vb. ile ilgili görüntüler vardır. Bunlar geleneksel köy seyirlik oyunlarımızın bugün Bulgaristan'daki Türk köylerinde hâlâ yaşatılmaya çalışıldığının kanıtıdır.⁸

Yine Bulgaristan'da özellikle Deliorman Bölgesi'nde yaşayan Aleviler arasında da nevruz ve hıdrellez törenleri günümüze kadar varlığını sürdürmüş, topluluğun bir arada tutulmasında bu ritüellerin önemli işlevi olmuştur. Ancak değişen dünya karşısında bunların kaybolma tehlikesi söz konusudur. Bu konuda Armağan Coşkun Elçi, bir yazısında, Deliorman Aleviliğinde Kırklar Bayramı (nevruz) ve hıdrellez ile bunun yanında diğer ritüellerin (yaz doksanı, kış doksanı, aşure / matem bayramı cemi, kurban bayramı cemi, ramazan bayramı cemi, harman tavuğu cemi) gerçekleşmesinde düzenli bir şekilde yürütülen cem olgusunun önemli olduğunu söyler. (Elçi, 2010: 58-75) Yine aynı yazıda anlatılığına göre 21 Mart'ta yapılan Kırklar bayramı ceminin arkasından Nisan ayında "*köfür günleri*" diye bir başka ritüel gerçekleşir. Bu günlerde yapılmasının yasak olduğu birtakım eylemler vardır. Bu eylemler yapıldığı takdirde özellikle yılanların ve kurtların saldıracağına ve kötü ruhların kendilerine musallat olacağına inanılır. Köfür günlerinin hemen öncesinde "*darı serpmeye-ev sınırlama*" ve "*ısırgan otu asma*" eylemini gerçekleştiren ev sahipleri Köfür günü sabahı şeytanı ve kötü ruhları kovmak düşüncesiyle oturdukları evin etrafını darı serpererek sınırlar. Böylece ev sakinlerinin, ahır ve kümesteki hayvanların bulaşıcı hastalıklardan korunduğuna inanırlar. Hıdrellezen önceki son Pazar akşamı, meydanda yedi yerde ateş yakılır ve çocuk, genç, ihtiyar herkes ateşin üstünden üç kez atlar. Böylece hastalıklardan, kötülüklerden ve kötü ruhlardan korunulduğuna inanılır. Yaşlılar ateş söndükten sonra aile halkına, evin kapısına, kümesteki ve ahırdaki hayvanlara da külden birer parmak sürerler.

Bundan sonraki ritüeller, Hıdrellezdır. İlk tören "nişan çıkarmak" adı verilen oyun olup yukarıda zikredilen -ufak tefek ayrıcalıklar olsa da- martufal oyunudur. 6 Mayıs'ta sabah yapılan nişan çıkarma oyunundan sonra "*Kırat oyununa*" diğer adıyla "*Arap Oyununa*" geçilir. Bu oyunun tüm üyeleri erkek kılığına girmiş hanımdır. Bu oyun aynı yazıda şöyle anlatılır:

⁸ (http://www.ogretmeninsesi.org/pop.asp?resim=e_13.jpg)

“En önde ve grubun komutanı olan hanıma “*Beşikli*” denir. Köyün en güzel kızı beşikli olarak seçilir. Beşikli sanki bir ata binmişçesine hazırlanır. Beşiklinin şalvarının üzerinden bel hizasında uzun değneklerle bir dikdörtgen oluşturulup bunlardan aşağıya beyaz çarşaf sarkıtılır ve beşiklinin ata binmiş olduğu süsü verilir. Beşiklinin başında fes vardır ve siyah kalemle bıyık yapılır. Beşikli Araplara ve Araçlara göre daha yumuşak başlıdır. İlk sıradaki Araplar siyah erkek pantolonu, ceketini ve beyaz gömleği giymiş, yüzleri kurumla boyanmıştır. İkinci sıradaki siyah yağmurluk giyen Araplar da yüzlerini kurumla boyamışlardır. Arapların saçları dağınıktır. Hepsinin belinde uzun çubuk, değnek vardır ve oldukça hırçın davranırlar. Arapların arkasında ise aşçıları temsil eden araçlar vardır; ellerinde tava, tencere ve kapakları ile vurarak büyük ses ve gürültü yapmaya çalışırlar. Askerleri temsil eden iki dizi Araplar ise ellerindeki çubuklar ile çevredekilere sağlık vermek için vururlar; onlar ise sağlıklı olabilmek için bu hallerinden memnun olurlar. Köyün meydanında da iki çingene hanım, bir sacayağı ve nal ile nalbant grubunu oluşturur. *Kırat grubu* ve onları izleyen herkes sağlıklı olmak için kendilerini nallatırlar. Kırat grubu meydanda hareketli ve gürültülü bir şekilde türküler söyleyerek üç kez dolaştıktan sonra köyü dolaşip para toplarlar; hasta ve yaşlı olup da meydana gelemeyen yaşlı, hasta ve loğusaları ziyaret ederler ve onlara topladıkları parayı paylaşırlar.⁹ Görüleceği üzere bu Arap oyunu Anadolu’da oynanan Arap oyunlarından farklıdır.

Daha sonra bütün Aleviler “*Hıdrellez Cemi*”ne katılırlar. Bu ceme katılmak bu inanışta mecburidir. 2 Ağustos’ta kutlanan yaz doksani, kış doksani törenleri de cem düzenlenerek kutlanır. Tarla işleri ile kışlık hazırlıkların tamamlanması sonucunda kârının zekâtını vermek amacıyla *Harman Tavuğu Cemi* yapılır.

Deliorman bölgesinde nevruz, Anadolu’da olduğundan daha farklıdır. Orada 21 Mart’ta başlayan törenler hıdrelleze (6 Mayıs’a) kadar sürer. Yani *Kırklar Bayramı Cemi* ile başlayıp *hidrellez cemi* ile biten kırk-kırk beş güne yayılan bir zaman diliminde sürmektedir.

Bu uygulamalar tüm topluluk üyeleri tarafından Anadolu’ya göre daha büyük bir ölçüde önemsenmektedir. Anadolu’da bölgelere göre “*niyet çekme, baht çömleği, bahtiyar, bahtıbar, dağara yüzük atma, bicek çıkarma*” gibi değişik isimlerle anılan nişan çıkarma; hıdrellez gününün ilk ritüeli olup, Anadolu’daki yapılan şekli ile ufak-tefek farklılıklar göstermektedir. Nişan çıkarmadan sonra hıdrellezin ikinci ritüeli olan erkek kılığına girmiş kadınlardan oluşan küçük bir orduyu temsil eden kırat oyunu, sergilenişi

⁹ Bu oyun 6 Mayıs 2009 günü Kazıcılar’da (Bisertsı) Armağan Coşkun Elçi, tarafından tespit edilmiştir. (Elçi, 2010: 63)

bakımından oldukça ilginç bir oyun karakteri taşımaktadır. Deliorman'daki ve Anadolu'daki cem ritüeli arasında da kimi farklılıklar yer almaktadır: En dikkat çekici ve belirgin farklılık, cemde kadının nefes okuması, bağlama çalması; zâkirin bağlama çalıp söylemesinin yanı sıra diğer cem üyelerinin de eşlik etmesi ve toplu söyleme geleneğidir.

Türk halk kültürü, göçlerle 14. asırda Balkanlara taşınırken, beş yüz yıl sonra Bulgar kültürüyle kaynaşıp yeni şekiller almış Bulgaristan Türk halk kültürü tersine bir göçle Anadolu'ya taşınmış ve ister istemez bu iki kültür iç içe girmiştir. Yağmur duası ritüeline (Dodole), Anadolu'da "cemal oyunu" olarak oynanan Arap oyununa, yeni yıl kutlamalarına bütün Balkanlarda olduğu gibi Bulgaristan'da da yaygın biçimde rastlanır.(Artun, 1992: 16)

Sonuç

Görüldüğü gibi 500 yıllık Osmanlı hâkimiyeti sırasında Bulgarlar, "Voynuk Teşkilâtı" sayesinde millî kültürleri ve dillerini muhafaza etmiş, diğer azınlıklardan farklı bir statüde rahat yaşamışlardır. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren milliyetçilik duyguları gelişen ve imparatorluğun zor şartlardan geçtiğini bilen Bulgarlar, isyan hareketlerine başlamış ve başta bu isyanlar bastırıldıysa da 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlıdan ayrılmış, 1908'den sonra da tam bağımsızlığa kavuşmuştur. Bu yıllardan sonra burada yaşayan Türkler azınlık konumuna düşmüştür. Baskılar sonucu zaman zaman büyük kabileleri bulan göçlerle burada Türk nüfus gittikçe azalmış, aydın kesim Anadolu'ya göç etmiştir. Sürekli eğitim öğretimleri, dilleri, özlük hakları sekteye uğrayan Bulgaristan'daki Türklerin edebiyatını, sanatını geliştirmeleri beklenemezse de bugüne kadar kültürlerini sürdürmeyi başarmışlardır. Bulgaristan'da yaşayan Türkler arasında tiyatro faaliyetleri de Bulgaristan hükümetlerinin tavırlarına göre zaman zaman önemli gelişmeler kaydettiyse de çoğu kez yasaklanmıştır. Köy seyirlik oyunlarımız özellikle Deliorman bölgesinde yaşayan Alevi Türkler arasında cem törenleri sayesinde varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Ancak bu konuda henüz yeterli araştırmalar yapılmamıştır.

Kaynaklar:

ACAROĞLU, Türker. (1999). *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

ALİYEVA, Tamilla Abbashanlı. (2005). "Bulgaristan'da Yaşayan Türklerin Kültür Tarihinde Adı Geçen Azerbaycan Aydınları", *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri(Bildiriler)*, Uluslararası

Sempozyum 11-13 Mayıs, Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Yayınları, ss. 473-476

ARTUN, Erman. (1992). "Tekirdağ Ritüelleri ve Balkanlardaki Varyantları", 4. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Antalya, Ankara, HAGEM Yay.3. Cilt, Repromat Matbaası, ss. 7-19

BUTTANRI, Müzeyyen. (2005). "Bulgaristan Türk Edebiyatı", Kaynak, Yıl 6, Sayı 28, Mayıs-Haziran, ss. 2-4

ÇOBAN, Ehliman. (2010). "Ölü Doğan Bebeğe Nasıl Babalık Yapılır Ki", Kırcalı Haber, 30.08.2010

ELÇİ, Armağan Coşkun. (2010). "Bulgaristan / Deliorman Aleviliğinde Kırklar Bayramı (Nevruz) ve Hıdrellez", Milli Folklor, Yıl: 22, S. 86, ss. 58-75

ERCAN, Yavuz. (1989). "Önsöz", Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımı. ss. I-IX

ERCAN, Yavuz. (1989). Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımı.

EREN, Hasan. (1992). "Bulgarlar ve Türk Dili", Bulgaristan'da Türk Varlığı (Bildiriler 7 Haziran 1985), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. ss. 1-15

HAFIZ, Nimetullah. (1997). Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi, C. I, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

HAFIZ, Nimetullah. (1997). "Giriş", Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi, C. I, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı. s. V

<http://turknet.freemfhosting.com/index.php?topic=140.0> /19
Temmuz 2010

http://www.ogretmeninsesi.org/pop.asp?resim=e_13.jpg

<http://www.olayhaber.com/haber/Tiyatrocular-Bulgaristan-da/39022>
(02 Şubat 2010)

<http://www.trakyagundemi.com/genel/17335458/bulgaristan-da--tiyatro-reformu--adi-altinda-turk-tiyatrolari-kapatiliyor.html>, 21.07.2010

<http://www.tumgazeteler.com/?a=242056>

İNALCIK, Halil. (1992). Tanzimat ve Bulgar Meselesi, İstanbul: Eren Yayıncılık.

KARATAY, Osman. (2007) Bilgehan A. Gökdağ, Melahat Pars (Derleyen), "Komünizm Döneminde Bulgaristan", Balkanlar El Kitabı C. II, Ankara: KaraM & Vadi Yayınları, ss. 482-497

KARATAY, Osman.(2007). Bilgehan A. Gökdağ, Melahat Pars (Derleyen), "Dil ve Edebiyat", Balkanlar El Kitabı C. III, Ankara: KaraM & Vadi Yayınları. ss. 131-140

KESKİOĞLU, Osman. (1985). Bulgaristan'da Türkler, Ankara: Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı.

KIRCALI HABER, 05.11.2010

KIRCALI HABER, 21.04.2007

KIRCALI HABER, 28.04.2009

KÖSEÖMER, İbrahim, “Kırcaali ‘Kadriye Latifova’ Sahneli
“Dimitur Dimov - Drama ve Kukla Tiyatrosu!” *Kırcali Haber*, 09.11.2010

MEMİŞOĞLU, Hüseyin. (1995). “Bulgaristan’da Osmanlı-Türk
Kültürü, Kültür ve Sanat Eserleri”, *Bulgaristan’da Türk Kültürü*, Ankara:
Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk Tarih Kurumu Yayınları. ss. 47-
88

MEMİŞOĞLU, Hüseyin. (1995). *Bulgaristan’da Türk Kültürü*,
Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin. (2002). *Geçmişten Günümüze
Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi.

ŞİMŞİR, Bilâl N. (1986). *Bulgaristan Türkleri*, Ankara: Bilgi
Yayınevi.

TATOF, Sabri. (1962). “Heveskâr Kolektiflerimizin Repertuarına
Dair”, *Yeni Hayat*, S. 10, s. 16

YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu (Haz.). (1997). *Başlangıcından
Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C. 8,
Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu. (1999). “Başlangıcından Bu
Yana Bulgaristan’da Türkçe Eğitim”, *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve
Yayın Hayatı*, Ankara: TDK Yayınları. ss. 109-167

YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu. (2002). *Bulgaristan Türk Çocuk
Edebiyatından Örnekler*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk
Tarih Kurumu Basımevi.